

AGORA

Shalom aleikhem

Una incursió a la presència jueva a la Conca de Barberà i altres aspectes del món hebraic a Catalunya

Josep M. Carreras Vives

Els segles XIV i XV resultaren especialment nefastos per a les comunitats jueves establertes a Catalunya, com a conseqüència d'allò que ha estat una constant al llarg de la història en totes les societats, que davant del que és desconegut i diferent i es cronifica en la seva pròpia identitat, genera dubtes, recels i acaba amb l'estigmatització, fins assolir situacions insospitables

Catalunya, i, per extensió, tota la Corona Catalanoaragonesa, el regne d'Espanya i arreu d'Europa, amb poques excepcions, i en determinats moments de les seves trajectòries històriques, han actuat de manera forassenyada -per emprar un eufemisme- sobre els col·lectius hebreus amb una presència atàvica en els diferents territoris. Aquesta persistència d'incomprensió i persecució reiterada ha comptat amb un component determinant i agent principal de les accions més denigrants: l'afany d'usurpació dels béns de les distintes comunitats jueves, *leif motiv* subjacent i fonamental, sovint emmascarat amb conflictes menors.

La cultura pròpia, la impermeabilitat social, la religió i la seva ortodòxia, la seva activitat econòmico-financera, foren i han estat factors argumentals per justificar aquesta animadversió secular duta a extrems irracionals de paroxisme social. La culpabilització ocurrent de danys, de maltempsades, de misèries, de situacions de precarietat econòmica, atada des dels interessos més materials, fou la font dels conflictes puntuals de cada moment i de cada indret amb els corresponents avalots i saqueigs i la consegüent destrucció material i fins i tot de nombroses vides humanes. Aquest estereotip antisemita forjat pels propis veïns i auspicat en bona part per l'església catòlica, incidí en les instàncies superiors -entengui's els monarques respectius- a prendre mesures extremes, potser sovint a contracor, doncs no hem d'oblidar que molts col·lectius jueus comptaven amb la protecció reial als quals, en determinats moments havien gaudit de privilegis reials, a canvi dels seus serveis prestataris que, amb constrenyiment, potser no sempre reuclerats. Amb aquest clima llarg i persistent d'animadversió assistim a un primer èxode massiu l'any 1391, precedit d'altres de menor importància quant a massificació, per concloure definitivament, a les darreries del segle XV, amb la promulgació del decret d'expulsió dels Reis Catòlics (31 de març de 1492) condemnant a tots els jueus hispànics, incloent els de la Corona d'Aragó a un èxode precipitat i sense garanties o a conversions ignominioses acceptades des del temor.

Començava la diàspora massiva que portà nombrosos jueus catalans -i d'altres indrets peninsulars- a instal·lar-se en pobles i ciutats d'arreu d'Europa, sovint cercant el soplug i l'empara de col·lectivitats assentades des de feia segles, els asquenazites, establerts a l'Europa central i oriental. D'altres, potser no tant els jueuocatalans, orientaren el seu exili al nord de l'Àfrica. Sembla molt evident que quan hi hagué coincidència en el nou destí quedaren molt definides les procedències i que el terme tan emprat de sefardites potser s'hauria de matisar en fer referència explícita als jueus catalans.

En definitiva, empesos per la incomprensió, per la deliberada cobdícia, per la misèria d'un veïnatge fàcil de manejar per les classes interessades, els descendents d'Abraham sortiren a correuita i iniciaren grans fluxos migratoris, amb les poques pertinences basades en els tresors irrenunciabls de la seva

fe: les Hagadà, objectes de culte, pergamins de la Torà, i alguns gentilicis -hebraitzats o no- que han romàs en el nou lloc de radicació; també algunes paraules clarament d'origen català -poques- que avui encara podem trobar en determinats argots, aci allà del continent europeu.

Hem introduït la temàtica del judaisme a les nostres comarques situant-nos al seu final, el llarg període de desintegració d'una societat existent durant bona part de l'Edat Mitja, i hem destacat, extremadament sintetitzada, la part obscura i lamentable del fi d'aquesta història de convivència.

Ara ens toca -objectiu del seguit d'articles que segueixen i que constitueixen el monogràfic que *Podall* dedica a la incidència de l'estada i la petja dels jueus a Catalunya, concretament en el petit espai de la Conca de Barberà reflectit en les poblacions de Montblanc, l'Espluga de Francolí i Sarral, amb una radicació poc dimensionada, de les quals només el call de Montblanc mantingué una presència significativa en la vida social de la localitat, adés més enllà del territori estrictament montblanquí. Les tres col·laboracions pretenen apropar aquell aspecte de la història mitjançant un seguit de notícies, restes arqueològiques i notes d'arxiu que ajuden a la conformació d'una idea del fet judaic a les viles esmentades.

Precedeixen aquestes aportacions locals diverses visions generalitzades de caràcter hebraic encapçalades per un estudi genòmic incidint sobre el poble jueu, seguit per la presentació de dues associacions actuals que treballen per la recuperació de la memòria de la cultura jueva i del llegat testat a l'actual cultura catalana. La plasmació material d'aquest passat és present amb l'exemple de la tasca investigadora sobre el patrimoni jueu en l'Edat Mitja, concretat a la ciutat urgellenca de Tàrraga.

Preliminar a les notícies de les viles esmentades, el constitueix una aproximació de la presència i l'acció quotidiana de calls i aljames en les comarques de Tarragona que facilita la contextualització dels testimonis que trobem a la Conca de Barberà, així com l'exhaustiva relació de documents vinculats amb el tema i custodiats a l'Arxiu Arxidiocesà de Tarragona.